

Марк Твен

Принц і злидар

Харків
«ФОЛІО»
2024

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

ВІД АВТОРА

Я перекажу вам одну повість точнісінько так, як мені оповідав чоловік, що чув її від свого батька, а батько знав її із слів діда і так далі. Більше як триста років батьки розповідали цю історію своїм дітям, і так вона дійшла до нас. Може це правда, а може тільки легенда, казка. Може, все це справді трапилось, а може, й ні. Але насправді таке могло бути. Хто знає, можливо, в ті далекі часи цьому вірили і мудрі, вчені люди, а може, лише неуди та простаки.

НАРОДЖЕННЯ ПРИНЦА Й ЗЛИДАРЯ

Це було в першій половині шістнадцятого століття. Одного осіннього дня в стародавньому Лондоні в убогій сім'ї Кенті народився хлопчик, якому ніхто не зрадів. Того ж самого дня в королівській сім'ї Тюдорів теж народився хлопчик, дорогий і бажаний. Вся Англія жадала його народження. Англія так довго чекала його, так надіялась на нього, що коли він, нарешті, з'явився на світ, народ не тямив себе з радощів. Майже незнайомі люди кидалися одне одному в обійми, цілувалися й плакали. Цю подію святкували всі: вельможне панство й простолюддя, і багаті, і бідняки, — всі співали, танцювали й пили доп'яну. Кілька днів гуляли від зорі до зорі.

Удень на Лондон було любо подивитися: на всіх балконах та дахах маяли яскраві прапори, по вулицях ішли пишні процесії. Уночі Лондон був ще прекрасніший: на кожному розі палали святкові вогнища. По всій Англії тільки й розмови було, що про новонародженого хлопчика, Едуарда Тюдора, принца Уельського¹. А він лежав собі, повитий у шовки, байдужий до всього, не відаючи, якої метушні наробив він своєю появою на світ, не знаючи, що поважні лорди й леді піклуються про нього. А про народження другого хлопчика, Тома Кенті, загорнутого в нужденне лахміття, ніхто й не знав, крім його вбогих батьків, для яких з його появою прийшли ще нові турботи.

¹ Принц Уельський — наступник англійського престолу, пізніше король Едуард VI.

ДИТИНСТВО ТОМА

Минуло кілька років.

Лондон існував уже п'ятнадцять років і як на ті часи був великим містом. У ньому жило сто тисяч мешканців, деякі вважають, що вдвоє більше. Вулиці були вузькі, криві й брудні, особливо там, де жив Том Кенті, поблизу Лондонського мосту. Будинки були дерев'яні, і в кожному з них другий поверх виступав над першим, а третій — над другим; чим вище здіймався будинок, тим ширший був він угорі. Будували їх з товстих нахрест складених колод, а проміжки замазували й штукатурили. Колоди фарбували в червоний, синій або чорний колір — як кому більше подобалося — і будинки мали дуже мальовничий вигляд. Вікна були маленькі, з багатьма крихітними шибками і відчинялися надвір, як двері.

Батько Тома жив за Тельбуховим провулком у смердючому закутку, що звався Смітний двір. Це був невеличкий старий покривлений будинок, повнісінько напханий нещасною біднотою. Сім'я Кенті жила в одній кімнаті на третьому поверсі. Батько з матір'ю мали в кутку щось ніби ліжко, а Том, його баба й сестри, Бет і Нен, могли спати де завгодно — до їхніх послуг була геть уся підлога. Були в них іще якісь залишки ковдр і кілька оберемків старої брудної соломи, та хіба ж можна назвати це постелями? На день усе це складалося в одну купу, а на ніч кожен брав звідти що трапиться.

Бет і Нен були близнята. Їм минув уже п'ятнадцятий рік. Це були добрі дівчатка, але неохайні, одягнені в якийсь дрантя, темні й неграмотні. Така сама була і їхня мати. Але батько й баба були справжні дияволи. Вони напивалися при кожній нагоді й билися; а як хто випадком навертався їм тоді під руки, то і йому перепадало. Джон Кенті був злодій, а мати його — жебрачка. Вони й дітей привчили просити

милостиню, але зробити з них злодіїв їм не вдалося. Серед злиденних мешканців того будинку жив старий пастор, вигнаний королем із служби з мізерною пенсією. Часто, потай від батьків, він забирав хлопчиків до себе і навчав їх. Він навчив Тома читати й писати та трохи розбирати латинську мову. Пастор хотів навчати і деяких дівчаток, але ті боялись, що будуть сміятись з їх недоречної вченості.

У Смітному дворі людей кишіло, як комашні. Щовечора й майже до самого ранку там пиячили, сварилися й билися. Розбиті голови були там такою ж звичайною річчю, як і голодні шлунки. Проте маленький Том не почував себе нещасним. Жилося йому кепсько, та він не розумів цього. Всім дітям у Смітному дворі жилося однаково, і Том гадав, що так воно й повинно бути. Том знав, що коли він увечері повернеться додому з порожніми руками, батько ляатиме й битиме його, а після батька страшна баба каратиме його знову і ще жорстокіше. А вночі до нього крадькома підійде голодна мати й тихенько підсуне йому скоринку хліба, яку, сама не ївши, вона заховала для свого сина, дарма що часто діставалось їй за це, коли чоловік ловив її на гарячому.

Ні, Томові жилося не так уже й погано, особливо влітку. Милостині він збирав лише стільки, скільки було треба, щоб врятуватися від батькових стусанів, бо закони проти жебраків були тоді суворі. Отже, маючи багато вільного часу, він цілими годинами просиджував у старого пастора і слухав чудесні казки й легенди про фей та велетнів, про карликів і добрих духів, про зачаровані замки, про пишних королів та принців. У голові в нього снувалися всі ці дива і, лежачи в пітьмі на гидкій брудній соломі, виснажений голодом і побитий, Том давав волю фантазії й швидко забував і горе, і біль, уявляючи собі розкішне життя зніженого принца в королівському палаці. І вдень і вночі його мучило одне бажання — побачити на власні очі справжнього принца. Він якось розповів про це своїм товаришам, але ті почали

так насміхатися з нього, що Том вирішив надалі ні з ким не ділитися своїми мріями.

Том частенько захоплювався книжками пастора, а коли чого не розумів, просив старого пояснити. Прочитані книжки дедалі глибше впливали на уяву хлопця. Люди в його мріях були такі прекрасні, що йому ставало гірко за своє лахміття й бруд, хотілося бути охайним і чепурним. Він так само, як і раніш, охоче бавився в грязі, але тепер, купаючись у Темзі, не тільки весело хлюпався, а заодно любив уже і як слід помитися.

Том завжди міг знайти собі розвагу, гуляючи в Чіпсайді¹ та на ярмарках. Іноді йому, як і іншим жителям Лондона, щастило бачити військовий парад, коли якого-небудь знатного злочинця везли на човні або в кареті до Тауера². А одного разу влітку він бачив, як спалили на вогнищі бідолашну Анну Еск'ю і трьох чоловіків, і чув, як якийсь колишній єпископ читав їм нудну проповідь. Загалом життя в Тома справді-таки було досить різноманітне й цікаве.

Том так багато читав та мріяв про життя принців, що, кінець кінцем, сам несвідомо почав удавати з себе принца на потіху й глум своїм товаришам. Манера й мова в нього зробилися такі поважні й чемні, що хлопці помирилися за сміху. Але день у день Том здобував усе більшу пошану серед товаришів, і кінець кінцем вони почали дивитися на нього з якимсь побожним здивуванням, як на вищу істоту. Він стільки знав! Умів розповідати про такі надзвичайні речі! І взагалі, він був такий розумний і вчений! Про кожне зауваження Тома, про кожний його вчинок діти розповідали батькам, і незабаром ті теж почали говорити про Тома Кенті, як про здібного й надзвичайного хлопця. Дорослі ста-

¹ Чіпсайд — вулиця в Лондоні. Колись, до великої пожежі 1666 року, це був відкритий майдан, на якому влаштовували базари, ярмарки тощо.

² Тауер — фортеця на північному березі Темзи, куди колись садили державних злочинців.

ли у скрутних випадках звертатися до Тома за порадою, і він не раз дивував їх дотепною й мудрою відповіддю. Він зробився героєм в очах усіх, хто знав його, крім його близьких, які не бачили в ньому нічого особливого.

Згодом Том завів собі справжній королівський двір. Сам він був принцом, а його найближчі друзі — охоронцями, камергерами, шталмейстерами, статс-дамами, флігель-ад'ютантами і членами королівської родини. Щодня самозваного принца зустрічали за врочистим церемоніалом, вчитаним Томом із романтичних книжок; щодня державні справи вигаданого королівства обговорювалися в королівській раді; щодня його уявна високість видавав укази своїй уявній армії, флотові і помічникам.

А потім він ішов у лахмітті просити милостиню, а повернувшись додому, їв скоринку хліба, діставав звичайну порцію лайки й стусанів і, згорнувшись на оберемку брудної соломи, відновляв свою уявлювану велич у химерних снах.

Але бажання побачити хоч раз справжнього, живого принца зростало в ньому з кожним днем, з кожним тижнем, поглинуло всі інші прагнення і стало його єдиною мрією.

Одного січневого дня Том понуро блукав по вулицях, як завжди просячи милостині. Босий, голодний, блукав він уже кілька годин недалеко від Мінсінг Лейн, зазираючи у вікна харчевень і мліючи при вигляді пирогів із свининою та інших виставлених там страв. Йому вони здавалися делікатесами, наготовленими для якихось неземних істот: судив він, правда, тільки з запаху, бо йому ні разу не доводилося їх покуштувати. Сіяв дрібний холодний дощ. День був похмурий і холодний. Надвечір Том прийшов додому такий мокрий, стомлений і голодний, що навіть батько й баба були трохи зворушені нещасним виглядом хлопця і по-своєму пожаліли його — сяк-так нашвидку побили й послали спати. Від голоду й болю та від грубої лайки, що лунала по всьому дому, він довго не міг заснути. Але, нарешті, думки його полинули в да-

лекі казкові країни, і він, задрімавши, опинився в товаристві обсіпаних самоцвітами принців. Ці принци жили в просторих палацах, оточені запобігливими слугами, що низько схилялися перед ними й на перший знак летіли виконувати їхні накази. Потім, як завжди, йому снилося, що й сам він принц.

Цілу ніч заливало його сяйво королівської пишноти. Він бачив себе серед знатних дам і кавалерів у промінні яскравого світла, вдихав тонкий аромат пахощів, упивався солодкою музикою, відповідаючи то посмішкою, то легким величним поклоном на шанобливі привітання блискучої юрби придворних, що розступалися перед ним.

А вранці, коли він розплющив очі й озирнувся навколо, злидні, серед яких він жив, здалися йому після золотого сну в тисячу разів гидкішими. Гірка туга стисла йому серце, і він залився слізьми.

ЗУСТРІЧ ТОМА З ПРИНЦОМ

Том прокинувся голодний і не ївши пішов з дому, але всі думки його були повиті примарною пишнотою нічних видінь. Він блукав по місту, не відаючи, куди йде і що робиться навколо нього. Люди штовхали його і часом лялися, але замріяний хлопець нічого не помічав. Нарешті він опинився біля Темпл Бар¹. Ніколи ще не заходив він так далеко. Він став і подумав з хвилину, потім знов поринув у мрії і вийшов за місто. Стренд у ті часи вже не був степовою дорогою, а вулицею, тільки дещо чудною на вигляд. По один бік майже без прогалин стояв ряд домів, а по другий лише де-не-де височіли палаци вельмож з розкішними садами, що тяглися аж до ріки. Тепер на місці тих садів тісняться потворні кам'яні й цегляні будівлі.

¹ Темпл Бар — давні міські ворота Лондона.

Том дійшов до селища Черінг і трохи відпочив коло хреста, поставленого там у давні часи якимось овдовілим королем. Потім він побрів тихою чарівною вулицею повз величний палац кардинала до ще кращого й пишнішого Вестмінстерського палацу. Том у щасливому маренні дивився на величезну муровану будівлю з широко розкинутими флігелями, на грізні бастіони та вежі, на високу кам'яну браму з позолоченими ґратами й велетенськими гранітними левами, на всі знаки й символи королівської влади. Невже, нарешті, здійсниться його завітна мрія? Це ж, безперечно, палац короля. Може, він зараз побачить принца — справжнього, живого принца?

По боках позолоченої брами стояли дві живі статуї — стрункі, непорушні й неприступні вартові, закуті з голови до п'ят у блискучі сталеві панцирі. Віддалік стояла ціла юрба селян і городян, чекаючи нагоди побачити хоч краєчком ока когось із королівської сім'ї. То в одні, то в другі ворота в'їжджали розкішні екіпажі з пишно вбраними придворними й блискучими слугами на приступках.

Бідний маленький Том у жалюгідному лахмітті пробрався вперед і боязко рушив повз вартових. Серце з нього шалено билося, але в душі займалася надія. Раптом, глянувши крізь позолочені ґрати, він мало не скрикнув од радості. Там стояв гарненький хлопчик, загорілий від здорових ігор та вправ на свіжому повітрі. Вбрання на ньому було з чудового шовку й атласу, оздоблене самоцвітами. Збоку висіла невеличка, обсипана брильєнтами шпага, за поясом стримів кинджал. На ногах були гарненькі черевички з червоними підборами, на голові гожа малинова шапочка з перами, пришпиленими великою блискучою шпилькою. Хлопчика оточували блискучі кавалери — певно, його слуги. О, це був принц, справжній, живий принц — тут не могло бути й тіні сумніву! Нарешті жагуча мрія хлопчика-жебрака здійснилася!